

О.В. Топоркова, канд. екон. наук

Т.О. Євлаш, асп.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В ОБЛІКУ

Здійснено огляд існуючих літературних джерел стосовно системи оцінювання в обліку. Систематизовано види оцінювання дебіторської заборгованості. Уперше виділено такий вид оцінки при погашенні дебіторської заборгованості, як колекторський.

Осуществлен обзор существующих литературных источников относительно системы оценки в учете. Систематизированы виды оценки дебиторской задолженности. Впервые выделен такой вид оценки при погашении дебиторской задолженности, как коллекторский.

Reviews of existing literature on the evaluation system into accounting are carried out. Systematized classification of assessment accounts receivable. Allocated first such kind of evaluation at redemption of accounts receivable as a collection.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Існування дебіторської заборгованості на підприємстві є об'єктивним явищем, яке, однак, не можна оцінювати однозначно – як позитивний чи негативний результат діяльності. Значущим фактом є те, що достовірна оцінка дебіторської заборгованості суттєво впливає на правильне відображення інформації в облікових регістрах та звітності, що в подальшому використовується користувачами інформації для прийняття управлінських рішень. Причому домінує значення відіграє принцип обачності, який передбачає застосування в бухгалтерському обліку різних методів оцінки дебіторської заборгованості, які запобігають завищенню оцінки активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система оцінювання в обліку, зокрема оцінка дебіторської заборгованості, розглядається в низці наукових робіт провідних вчених: Я.В. Соколова [4], Ф.Ф. Бутинця, Н.М. Малюги, В.М. Костюченко, С.Ф. Голова, І.Ю. Кравченко, Г.А. Ямборко [1; 2], Л.І. Кулікової [1], С.Л. Берези, І. Власової, Г. Нашкерської [5] та ін. Проте існує перелік невирішених проблем, що залишаються недостатньо розкритими в обліковому аспекті та потребують подальшого дослідження.

Мета та завдання статті – розробка науково обґрунтованих рекомендацій стосовно удосконалення системи оцінювання поточної дебіторської заборгованості в обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з тим, що бухгалтерський облік дебіторської заборгованості на підприємстві розпочинається саме з її визначення та оцінки, то у випадку неможливості її достовірної оцінки (визначення суми), заборгованість не може бути визнана активом і не відображається в балансі.

У результаті проведеного дослідження визначено перелік дій, які мусить вчинити кредитор для відображення в обліку грошової оцінки зобов'язань боржника, а саме:

- передача майна, виконання робіт, надання послуг;
- сплата грошових коштів;
- ухвалення рішення про розподіл прибутку та нарахування дивідендів;
- ухвалення рішення за умовами конкурсу та інших публічних обіцянок щодо виплати винагороди;
- визнання факту заподіяння матеріальної або моральної шкоди;
- нарахування податкових зобов'язань та зобов'язань за внесками (зборами) на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Одну з перших класифікацій видів оцінок розробив у 1901 р. Л.І. Гомберг [4, с. 260–261], що пропонував виділяти такі види оцінок:

- первісна;
- ринкова;
- відновлювальна;
- номінальна;
- експертна (страхова, заставна);
- рго тетогоіа – для пам'яті (номінальна оцінка без юридичного та економічного змісту (усі музейні експонати оцінюються в 1 руб.);
- залишкова (економічна, фінансова);
- правова (для активних статей: за капіталізованим доходом і біржовою вартістю облігацій).

На основі критичного огляду існуючих літературних джерел стосовно системи оцінювання в обліку встановлено, що російський науковець у сфері дослідження питань бухгалтерського обліку А.М. Галаган пропонував три методи оцінки об'єктів бухгалтерського обліку: за собівартістю, ринковою (або біржовою) вартістю, номінальною вартістю.

Заслугує на увагу розподіл концепцій оцінок на економічну, юридичну та бухгалтерську, що був здійснений Л.І. Куліковою [3, с. 37].

Дотримуємося думки, що, дійсно, для обґрунтування необхідності застосування тих чи інших видів оцінки необхідно виходити з цілей та результатів, які бажають отримати користувачі інформації. У зв'язку з цим необхідно розрізняти економічну, юридичну та бухгалтерську концепцію оцінок (табл.)

Таблиця – Види концепцій оцінок відповідно до бажаних цілей та результатів

Концепція оцінки	Суть
Економічна	Базується на принципах попиту та пропозиції, конкуренції, передбачення або очікування. Для реалізації цієї концепції важливе визначення майбутньої (дисконтованої) вартості об'єкта, що представлена поточною вартістю потоків доходу, які очікуються в майбутньому
Юридична	Базується на розв'язанні певних завдань, пов'язаних із відчуженням прав власності на майно підприємства або з виконанням господарської операції. В основі цієї концепції знаходиться визначення ринкової вартості об'єкта
Бухгалтерська	Орієнтована на отримання повної, обґрунтованої, достовірної інформації про об'єкти бухгалтерського обліку в грошовому вираженні. Основною метою бухгалтерської оцінки є створення умов для об'єктивного розрахунку фінансових результатів діяльності підприємства. У зв'язку з цим бухгалтерській концепції оцінки найбільше відповідає історична (первісна, фактична) вартість об'єкта, що зберігається перманентно

У ході дослідження виявлено, що різноманітність методів оцінювання дебіторської заборгованості зумовлена специфікою дебіторської заборгованості як ліквідного активу. Підбиваючи підсумок вищевикладеному, зроблено класифікацію видів оцінювання дебіторської заборгованості (рис.), в якій наголошується на залежності первісного оцінювання дебіторської заборгованості від її виду та вперше виділено колекторський вид оцінки та оцінку при сек'ютизації при погашенні заборгованості.

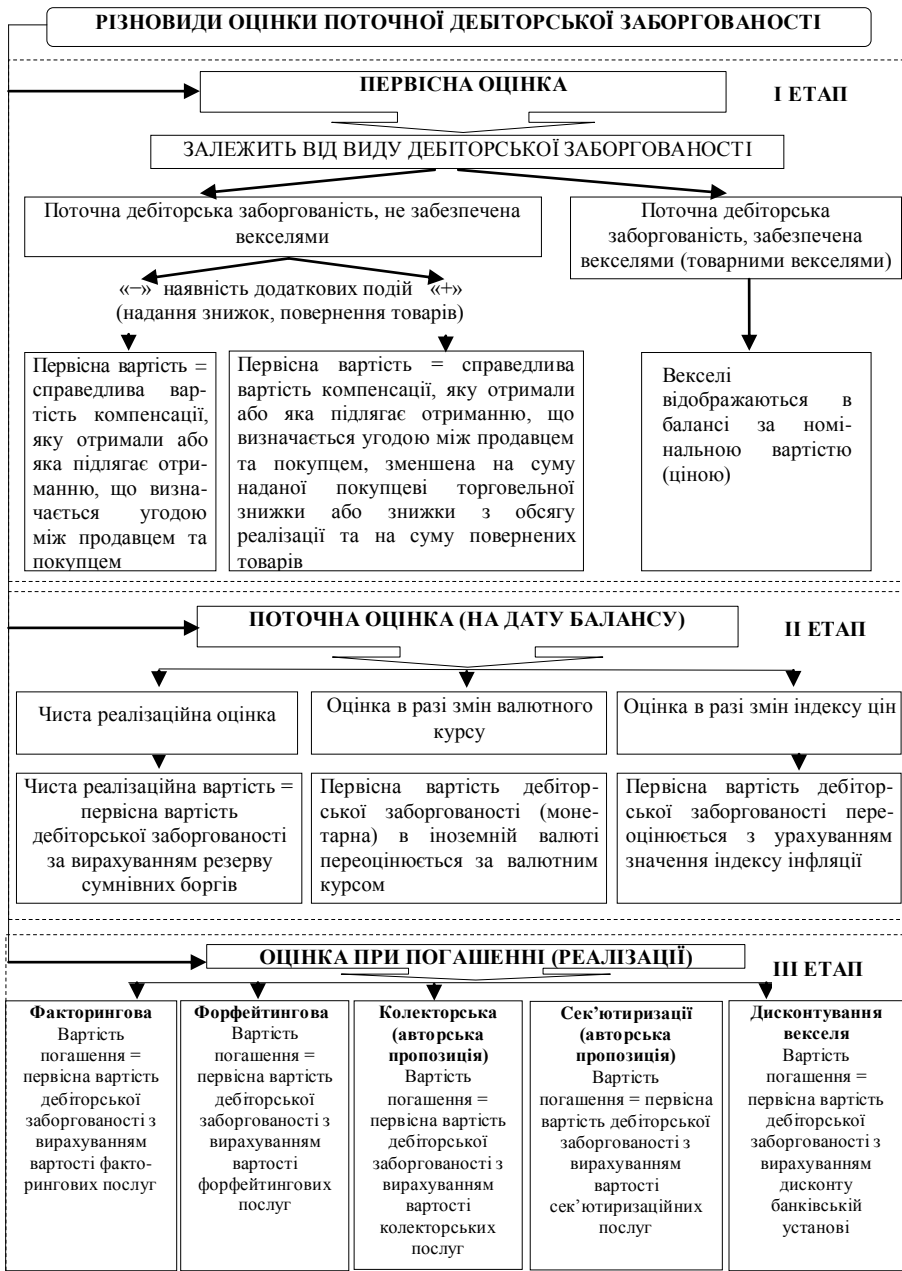

Рисунок – Різновиди оцінки поточної дебіторської заборгованості

Також вважаємо за доцільне здійснювати оцінювання дебіторської заборгованості в 3 етапи:

- I етап – первісна оцінка;
- II етап – поточна оцінка (оцінка на дату балансу);
- III етап – оцінка при погашенні (реалізації).

Слід зазначити, що первісна оцінка найпоширеніша в обліку, бо є початковим оцінним етапом. Вона полягає в розрахунку вартості боргу, виходячи з фактичних витрат на його виробництво або придбання.

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що первісна вартість дебіторської заборгованості є перманентною величиною та не змінюється при зміні цін, що, у свою чергу, сприяє виникненню розбіжностей між її реальною (ринковою) та обліковою (балансовою) вартістю.

Грошова сума, за якою повинна визнаватися та відображатися дебіторська заборгованість, визначається з урахуванням таких чинників:

- оцінка дебіторської заборгованості в поточному обліку;
- оцінка дебіторської заборгованості у фінансових звітах.

На основі викладеного можна констатувати, що оцінка дебіторської заборгованості здійснюється залежно від її виду.

Деякі автори [2] дотримуються поглядів про необхідність оцінки дебіторської заборгованості на дату балансу згідно з вимогами П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» [6]. Проте зазначеним стандартом не передбачено можливості оцінки дебіторської заборгованості, що є фінансовим активом за чистою реалізаційною вартістю, на відміну від П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Тому вважаємо, що, оцінюючи дебіторську заборгованість на дату балансу, необхідно діяти відповідно до вимог П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість».

Доречними з цього приводу є зауваження Г. Нашкерської [5, с. 34], що пропонує в П(С)БО 13 робити посилання на П(С)БО 10, що, на нашу думку, сприятиме гармонізації між ними.

Проведене дослідження дозволило визначити, що дебіторську заборгованість можна забезпечувати векселями, термін оплати яких не настав. Причому використовується такий їх вид, як товарний вексель, для забезпечення дебіторської заборгованості з відповідним обліковим відображенням на синтетичному рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані».

Аналіз цього питання дає змогу стверджувати, що визначення векселя як безумовного боргового зобов'язання не повністю розкриває його суть, адже отримання грошових коштів відбувається не завжди

(випадок сумнівної дебіторської заборгованості, забезпеченої векселем).

Виходячи з вищезазначеного, дотримуємося думки, що в бухгалтерському обліку дебіторську заборгованість, забезпечену векселями, необхідно відобразити на спеціально введених синтетичних рахунках 363 «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками, забезпечені векселями» та 364 «Розрахунки з іноземними покупцями та замовниками, забезпечені векселями». Запропоновані зміни сприятимуть якіснішому відображенню дебіторської заборгованості в обліку.

Аналіз літературних джерел засвідчує, що головна проблема оцінки дебіторської заборгованості виникає в момент складання фінансової звітності, оскільки методи оцінювання дебіторської заборгованості повинні забезпечити дотримання одного з основних принципів підготовки фінансової звітності – обачності, згідно з яким сума оцінки активів і доходів підприємства не має бути завищеною. Під час оцінювання поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги на дату балансу слід урахувувати ступінь визначеності її погашення. Крім того, у процесі оцінювання поточної дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом, чинним законодавством передбачено певні особливості. Відповідно до принципу обачності в момент визначення доходу від реалізації підприємство мусить визначити можливі втрати від неповернення частини боргів покупцями, тобто в українській системі обліку, як і в зарубіжній, поточна дебіторська заборгованість за рахунками оцінюється і відображається у звітності за чистою вартістю реалізації, тобто сумою грошей, що реально може бути отримана в результаті її погашення.

Виходячи із зазначеного, за сумнівною заборгованістю з метою відображення реальної картини фінансового стану підприємства створюється резерв сумнівних боргів. Таким чином, слід організувати відображення поточної дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом, у підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю, тобто здійснювати вирахування із поточної дебіторської заборгованості суми резерву сумнівних боргів.

Слід відзначити, що МСФЗ не вимагають відображення дебіторської заборгованості в балансі, за винятком резерву сумнівних боргів, бо після первісного визначення дебіторську заборгованість визначають за амортизованою собівартістю із застосуванням методу визначення за ефективною ставкою відсотка [1, с. 517–518].

Для визначення чистої вартості реалізації необхідно оцінити чисту суму коштів, що очікується одержати в результаті погашення дебіторської заборгованості за рахунками. У більшості випадків чиста вартість реалізації відрізняється від юридично належної до сплати величини. У США, наприклад, вона обчислюється шляхом сумування всієї дебіторської заборгованості, за винятком знижки, і безнадійної дебіторської заборгованості.

Висновки. Отже, у статті надано критичний огляд існуючих наукових праць щодо системи оцінювання в обліку. Також зроблено класифікацію видів оцінювання дебіторської заборгованості з виділенням трьох етапів. Запропоновано внести такий вид оцінки при погашенні дебіторської заборгованості, як колекторський.

Список літератури

1. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади і коментарі : практ. посібник / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. – К. : Лібра, 2001. – 840 с.
2. Фінансовий облік : підручник / С. Ф. Голов [та ін]. – К. : Лібра, 2005. – 976 с.
3. Куликова Л. И. Учет основных средств: современная концепция и тенденции развития / Л. И. Куликова. – Казань : Изд-во КФЭИ, 2000. – 308 с.
4. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней / Я. В. Соколов. – М. : Аудит : ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
5. Нашкерська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги / Г. Нашкерська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 11. – С. 31–37.
6. Фінансові інструменти : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 [Електронний ресурс] : [наказ Мінфіну України від 30.11.2001 р. № 559, зі змінами та доп.]. – Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua>>.

Отримано 30.03.2012. ХДУХТ, Харків.

© О.В. Топоркова, Т.О. Євлаш, 2012